

МУЗИКОЛОГИЈА 18/2015

MUSICOLOGY

JOURNAL OF THE INSTITUTE OF MUSICOLOGY OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ЧАСОПИС
М

МУЗИКОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
МУЗИКОЛОГИЈА
USICOLOGY

(Етно)музикологија
на преласку из XX у XXI век (I)

(Ethno)musicology
at the turn of the millennium (I)

No.18
2015.

МУЗИКОЛОГИЈА

Часопис Музиколошког института САНУ

MUSICOLOGY

Journal of the Institute of Musicology SASA

18

2015

Музиколошки институт
Српске академије наука и уметности

Institute of Musicology
Serbian Academy of Sciences and Arts

MUSICOLOGY

Journal of the Institute of Musicology SASA

18

Editorial council

Dejan Despić, Jim Samson (London), Albert van der Schoot
(Amsterdam), Jarmila Gabrielová (Prague)

Editorial board

Aleksandar Vasić, Rastko Jakovljević, Danka Lajić Mihajlović,
Ivana Medić, Biljana Milanović, Melita Milin, Vesna Peno,
Katarina Tomašević

Editor-in-chief

Jelena Jovanović

Editorial assistant

Jelena Janković-Beguš

Belgrade 2015

МУЗИКОЛОГИЈА

Часопис Музиколошког института САНУ

18

Уређивачки савет

Дејан Деспић, Цим Семсон (Лондон), Алберт ван дер Схоут
(Амстердам), Јармила Габријелова (Праг)

Редакција

Александар Васић, Растко Јаковљевић, Данка Лајић
Михајловић, Ивана Медић, Биљана Милановић, Мелита
Милин, Весна Пено, Катарина Томашевић

Главни и одговорни уредник

Јелена Јовановић

Секретар редакције

Јелена Јанковић-Бегуш

Београд 2015

Часопис *Музикологија* је рецензирани научни часопис који издаје Музиколошки институт САНУ (Београд) од 2001. године. Посвећен је истраживању музике као естетичког, културног, историјског и друштвеног феномена. Поред примарне оријентисаности на музиколошка и етномузиколошка разматрања, часопис је отворен према различитим сродним или мање сродним дисциплинама (историја, историја уметности и књижевности, етнологија, антропологија, социологија, комуникологија, семиотика, психологија музике итд.) као и према интердисциплинарним подухватима. Излази два пута годишње. Обавештења о позивима за радове као и упутства за израду прилога налазе се на адреси: <http://www.music.sanu.ac.rs/Srpski/MuzikologijaR.htm>.

The journal *Musicology* is a peer-reviewed scientific journal published by the Institute of Musicology SASA (Belgrade) since 2001. It is dedicated to the research of music as an aesthetical, cultural, historical and social phenomenon. It is primarily focused on musicological and ethnomusicological research, but it also favours approaches from diverse scientific disciplines (history, history of art and literature, ethnology, anthropology, sociology, communicology, semiotics, music psychology etc.) as well as interdisciplinary projects. It is published semiannually. Call for papers and instructions for authors can be found on the following address: <http://www.music.sanu.ac.rs/English/MuzikologijaR.htm>.

Издавач / Publisher

Музиколошки институт САНУ / Institute of Musicology SASA

Кнез Михаилова 36/IV, Београд / Belgrade

<http://www.music.sanu.ac.rs/>

и-мејл / e-mail: music_inst@music.sanu.ac.rs; muzikologija@yahoo.com

Лектори и преводиоци / Proofreaders and translators

Александар Васић (српски језик / Serbian), Kate Webster, Esther Helajzen (енглески језик / English).

Дизајн / Design

Јован Глигоријевић

Графичка обрада / Layout

Борјан Милијић

Штампа / Printed by

Colorgrafx, Београд / Belgrade

Тираж / Circulation

300

Часопис је у целини индексан у <http://www.doiserbia.nb.rs/>, [http://www.komunikacija.org.rs/](http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/) као и у међународној бази података ProQuest.

The journal is indexed in <http://www.doiserbia.nb.rs/>, [http://www.komunikacija.org.rs/](http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/) and in the international database ProQuest.

Објављивање часописа помогли су Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Министарство културе и информисања Републике Србије.

The publication of the journal is financially subsidized by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia, and Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia.

Садржај / Contents

<i>Реч уредника</i>	9
<i>A Word from the Editor</i>	11

Тема броја: (Етно)музикологија на преласку из XX у XXI век (I) ***The Main Theme: (Ethno)musicology at the Turn of the Millennium (I)***

ВЕСНА ПЕНО, Методолошки диспути о тумачењу неумске нотације у XX веку	15
VESNA PENO, Methodological Disputes about Interpretation of Neum Notation in the 20 th Century	32
ANA HOFMAN, The Affective Turn in Ethnomusicology	35
АНА ХОФМАН, Заокрет ка проучавању афекта у етномузикологији	54
SRĐAN ATANASOVSKI, Consequences of the Affective Turn: Exploring Music Practices from Without and Within	57
СРЂАН АТАНАСОВСКИ, Последице „заокрета ка афекту”: истраживање музичких пракси изнутра и споља	74
JOSEPH JORDANIA, New Interdisciplinary Approach to the Study of the Origins of Traditional Polyphony	77
ЏОЗЕФ ЏОРДАНИЈА, Нови интердисциплинарни приступ у истраживању порекла традиционалне полифоније	97
ANA PETROV, Popular Music and Producing Collectivities: the Challenges of the Audience Research in the Contemporary Musicology	99
АНА ПЕТРОВ, Популарна музика и произвођење колективитета: изазови истраживања публике у савременој музикологији	113
DRAGANA STOJANOVIĆ, The Inscription of the Feminine Body in the Field of Sound: Vocal Expression as a Platform of <i>Feminine Writing (écriture féminine)</i>	115
ДРАГАНА СТОЈАНОВИЋ, Упис женског тела у поље звука: глас као оруђе <i>женског писма</i>	128

Varia

- MARIJA DUMNIĆ, The Coexistence of Older and Newer Two-Part Folk Singing in the Village of Prekonoga (Southeastern Serbia) as an Example of Bimusicality 133
- МАРИЈА ДУМНИЋ, Коегзистенција старијег и новијег двогласног народног певања у селу Преконога (југоисточна Србија) као пример бимузикалности. 146
- MELITA MILIN, Janáček's And Freuds's Vienna: Fight For Recognition of Two Great Contemporaries 147
- МЕЛИТА МИЛИН, Јаначеков и Фројдов Беч: два велика савременика у борби за признање 156
- REINHART MEYER-KALKUS, The Speech Choir in Central European Theatres and Literary-Musical Works in the First Third of the 20th Century 159
- РАЈНХАРТ МЕЈЕР-КАЛКУС, Говорни хорови у позориштима и књижевномузичким делима централне Европе у првој трећини XX века 174

Прикази Reviews

- КАТАРИНА ТОМАШЕВИЋ, Надежда Мосусова, *Српски музички театар. Историјски фрагменти*, Београд: Музиколошки институт САНУ, 2013. 177
- ИВАНА МЕДИЋ, Драгана Стојановић Новичић, *Винко Глобокар, Музичка одисеја једног емигранта*, Београд: Факултет музичке уметности у Београду, Катедра за музикологију. Музиколошке студије – Монографије – Свеска 18, 2013. . . . 184
- МИРЈАНА ЗАКИЋ, Данка Лајић Михајловић, *Српско традиционално певање уз ђусле – ђусларска пракса као комуникациони процес*, Музиколошки институт САНУ, Београд 2014. 186
- SELENA RAKOČEVIĆ, *Imaging dance. Visual Representations of Dancers and Dancing*, B. Sparrti, J. Van Zile (eds.), Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag, 2011. . . . 191

- RASTKO JAKOVLJEVIĆ, *Trapped in Folklore? Studies in Music and Dance Tradition and Their Contemporary Transformations*, D. Kunej, U. Šivic (eds.), Zürich - Münster: Lit Verlag, 2013. . . .195
- ДЕЈАН ДЕСПИЋ, Vladimir Tošić, *Vokalni kontrapunkt renesanse*, Beograd: Fakultet muzičke umetnosti, 2014.200
- ANA ŽIVČIĆ, *Fourth Symposium of the International Council for Traditional Music (ICTM) Study Group on Music and Dance in Southeastern Europe*, Belgrade and Petnica, Serbia, September 24th – October 1st 2014.202
- АЛЕКСАНДАР ВАСИЋ, *Имагинарни музеј Мокрањчевих дела: Снимци свештовне хорске музике, двоструки компакт-диск* (ур. М. Милин, прир. Б. Милановић), Београд: Музиколошки институт САНУ – Радио Београд, Едиција „Пробуђени архив”, 2014.. . . . 207

Надежда Мосусова
*СРПСКИ МУЗИЧКИ ТЕАТАР. ИСТОРИЈСКИ
ФРАГМЕНТИ*

Београд: Музиколошки институт САНУ, 2013.

Пред сам крај 2013. године, у којој је професор др Надежда Мосусова, доајен српске музикологије и наш несумњиво најбољи познавалац историје и тенденција развоја домаћег и светског музичког театра, прославила свој осамдесет пети рођендан, у издању Музиколошког института САНУ објављена је значајна збирка њених одабраних, репрезентативних текстова.

Поред ауторке, за настанак и припрему ове богате и садржајне књиге у највећој мери је заслужна уредница, др Мелита Милин, њен некадашњи постдипломац и дугогодишња сарадница. Будући у позицији да из непосредних, живих и динамичних контаката с Мосусовом континуирано прати надградњу већ раније постулираних, али и рађање нових тематских и идејних кругова њених интересовања, стичући временом, такође, суверен увид у интегралан, обиман музиколошки опус ауторке, Мелита Милин је приређивањем ове збирке учинила достојан *hommage* тридестпетогодишњем доприносу Надежде Мосусове раду Института. Објављена на задовољство и радост многобројних колега – ауторкиних поштовалаца из позоришних, оперских и балетских кругова, али и не мање бројних музиколога, међу којима су и некадашњи студенти професорке Мосусове (на Факултету музичке уметности предавала је пуних шеснаест година!), ова брижљиво одабрана колекција радова доноси како елементе за целовити музиколошки портрет ауторке, тако и, у наслову књиге истакнуте, кључне фрагменте за сагледавање меандрираних токова историје српског музичког театра од његових почетака у XIX веку, па све до садашњег тренутка.

Нестандардно за жанр приказа, најпре ћу се осврнути на веома значајне допунске прилоге овом издању. Поред сажете биографије Надежде Мосусове, на српском и енглеском језику (стр. 137–138), која нас, између осталог, подсећа на чињеницу да ју је у свет музикологије, неколико година после завршених студија композиције у класи Предрага Милошевића (1953), увео оснивач Института – знаменити Петар Коњовић, посебну пажњу привлачи избор из библиографије ауторкиних радова посвећених музичкој сцени (139–144). Обухватајући преко шездесет библиографских јединица – чланака објављених у престижним часописима, тематским и зборницима с научних скупова

и конференција, те лексикографских одредница у водећим домаћим и иностраним енциклопедијама, овај драгоцен попис по себи речито говори о ауторкином експертском увиду, али и о љубави, ентузијазму и знатижељи с којима је током последњих пет деценија предано и посвећено истраживала врло широко поље националног и словенског музичког театра у његовим европским и светским оквирима. Ако би се аналитички погледи на проблеме и специфичности српског и словенског музичког национализма сагледали као заједничка сфера под чијим су сводовима настајали фундаментални, неретко и пионирски доприноси Мосусове проучавању и вредновању композиторских музичкосценских остварења домаћих стваралаца – споменимо овде само радове посвећене опусима Петра Коњовића, Стевана Христића, Станојла Рајичића, Јосипа Славенског и Миховила Логара – о ширини радијуса ауторкиних погледа сведоче и прилози историји југословенске музичке сцене (нпр. студија о опери *Мајка Југовича* Мирка Полича), изучавању репертоарског присуства и рецепције опера и балета руских композитора (нпр. Чајковског и Римског Корсакова) на сцени београдског Народног позоришта, као и значајан корпус текстова из историје балета и балетске игре, окренут њиховим истакнутим протагонистима (студије и чланци о Христићевој *Охридској легенди*, Маги Магазиновић, Јованки Бјегојевић, Курту Јосу, Леонарду Мјасину, Борису Књазеву, Жоржу Балашину). Из споменуте библиографије кристалише се и још неколико других, зрачећих оаза ауторкиних трајних преокупација: непресахно надахнуће Мосусова проналази у раскошном свету руске опере и уметнички револуционарним достигнућима *Руских балета* Дјагилјева, као што и серијом текстова о руској музичкој емиграцији исказује своје дубоко поштовање и дивљење према уметницима чијим су радом били постављени темељи југословенске националне опере и балета и који су, захваљујући свом високом професионализму и широким видицима, омогућили да дах савремених тенденција Европе обележи и сасвим младе године београдског музичког театра.

Делујући као нацрт за једну исцрпну, свобухватну и интердисциплинарну антологију радова о свим најзначајнијим стваралачким и извођачким аспектима музичкосценског подручја, попис објављених текстова Надежде Мосусове открива такође и разгранату мапу њених остварених путовања, било у сама средишта модерног театарског израза чије актуелне тенденције с несмањеном будношћу и данас прати, било у водеће музиколошке и театролошке центре, где се у међународним круговима стручњака временом афирмисала као својеврсни

амбасадор уметничких и извођачких достигнућа изнедрених на нашем тлу. Опсежан индекс имена којим је публикација заокружена (147–152), представља по себи импресивно сведочанство о великој ерудицији ауторке и њеном минуциозном увиду како у доминантна кретања, тако и у не мање провокативне и динамичне токове развоја музичке сцене на европским рубним подручјима.

Будући непрекидно у покрету, живог и радозналног духа, отворена и увек спремна за нове теме и истраживачке изазове, Надежда Мосусова пружила је значајну подршку и помоћ уредници књиге да се из обиља овде већ споменутих текстова изаберу управо они који ће најверодостојније заступати њен животни и професионални музиколошки *credo*. Избор је пао на седам новијих, обимних студија, писаних и већином објављених у последњих двадесет година, на српском, енглеском и руском језику. Свих седам текстова пропраћени су резимеима на алтернативном, енглеском, односно српском језику, док посебну документарну и илустративну вредност публикације обезбеђује блок од укупно шеснаест фотографија из Архива Института и личне архиве ауторке.

Први, најобимнији текст у књизи – *Српска музичка сцена (125 година Народног позоришта у Београду)*, стр. 11–37, први пут објављен пре две деценије, до данас је међу истраживачима стекао статус студије антологијске вредности. Реч је о виртуозно, у широком луку написаном прегледу у којем ауторка паралелно прати развој и успон стваралаштава и извођаштва у области сценске музике од њихових првих, скромних покушаја почетком XIX века, до врхунских професионалних и уметничких остварења друге половине прошлог столећа. У овој богато документованој, синтетичкој студији коју краси динамичан и пластичан ритам казивања, поступно се формира целокупна слика како о стилском преображају музичкосценских остварења, тако и о промени статуса позоришне продукције и праксе у зависности од културне политике, стручне критике и рецепције публике. Свој експертски увид у прошлост српског музичког театра Мосусова заокружује луцидним интуитивним погледом у будућност : „(...) можда ће мултимедијални тотални театар бити наш театар будућности или блиске садашњости”.

У другој студији, у фокусу ауторкине пажње су Дјагиљевљеви *Руски балет* и балет на Балкану и у другим европским земљама, у периоду од 1920. до 1944. године (текст је на енглеском језику; 39–54). Овде Мосусова темељно истражује и презентује рад балетских играча, кореографа и сценографа из знамените руске трупе на балканском, скандинавском и

балтичком простору. Према њеним налазима, захваљујући изванредним уметницима попут Јелене Пољакове, Александра Фортуната, Нине Кирсанове, Анатолија Жуковского и других, Београд се у једном периоду – током треће деценије XX века – у односу на друге европске „периферије” афирмисао као један од значајних центара балетске уметности у Европи. Представљајући истакнути, међународно значајни допринос сагледавању радијуса зрачења Дјагиљевљевих уметника, овај рад доноси и четири важна прилога: 1. Попис играча/кореографа Дјагиљева и Павлове на европској „периферији” (1917–1944); 2. Попис балета на репертоару београдског Народног позоришта (1923–1944); 3. Попис балетског репертоара Хрватског народног казалишта у Загребу и 4. Попис балетског репертоара Литванског народног позоришта у Риги (1922–1940).

И трећи текст у књизи – *Музички театар Јурија Љвовича Ракићина* (55–82), одаје ауторкину пасионирану заокупљеност уметничким судбинама даровитих руских емиграната. Релефно осветљавајући узбудљиву биографију редитеља Ј. Љ. Ракићина, представљајући га као духовно богату и интелектуално врло интересантну личност, као ерудиту и музикалног, синтетичког уметника, Мосусова читаоцу разоткрива богат спектар података о рецепцији његових режијских остварења приказаних у Београду и Новом Саду (седам опера, једна пантомима, велики број комада с музиком). Истичући да је „његов рад између два рата носио печат Станиславског и Мејерхољда”, те да је у Југославију пренео „читава једну блиставу позоришну епоху”, ауторка аргументовано стаје у одбрану оних Ракићиних модерних концепција блиских експерименталном театру које својевремено нису наишле на разумевање београдске стручне критике. Посебно су занимљиви пасажии који се односе на Милојевићеву крајње негативну рецепцију пантомиме *Пјеретин вео* Артура Шницлера, приказане с музиком Ернеста Дохнађија у Народном позоришту 1927. године (67–73). Густо проткану изводима из критика, биографске грађе и широко захваћене литературе, ову исцрпну и комплексну студију документарно допуњују три табеле с пописима и датумима премијера Ракићиних режијских остварења у београдском Народном и новосадском Српском народном позоришту.

Следећа два чланка, први посвећен *Кошћани* Петра Коњовића, и наредни, о кореографским интерпетацијама *Охридске леџенде* Стевана Христића, заступају оне истраживачке области у којима је Мосусова остварила своје можда најдубље, најнадахнутије и најзначајније музиколошке доприносе. Управо због чињенице да интегрални опус Петра Коњовића, с акцентом

на оперском стварању, заправо никад није ни излазио из њене пажње током низа деценија, те је о њему публиковала велик број радова, зачуђујући су и вредни дивљења иновативност концепције, спонтаност и свежина казивања којом одише овај, за сада последњи ауторкин текст о *Кошћани*, писан пре само пет година, у поводу осамдесетогодишњице троструке југословенске премијере. Овде ће се читалац обавестити о узбудљивим детаљима који су пратили настанак најуспелије Коњовићеве музичке драме, дознаће раритетне податке о критичкој рецепцији дела у земљи и иностранству, али ће нужно застати и над низом питања које ауторка сугестивно покреће. С обзиром на то да је прошло педесет година откако *Кошћане* нема на позорници, Мосусова ће резигнирано констатовати: „И овом приликом потврђујемо да је историја српске музике, историја неизведених или неизвођених дела” (83). У продужетку ће истаћи и уверење: „да је на репертоару, као што би требало да буде, њено место би требало да буде међу музичком класиком XX века, међу делима Игора Стравинског или Карола Шимановског, са којима Коњовић дели част у избору за члана Чешке академије наука 1938. године” (94). Отворено критикујући однос званичне културне политике према највреднијим сегментима музичког наслеђа, Мосусова у самом закључку упозорава да још само она малобројна, спорадична извођења *Симфонијског триптиха* спречавају да *Кошћана*, као најреперезентативније остварење „касноромантичарске Модерне” (18), сасвим потоне у заборав.

Црта ауторкине одлучности да стане на браник уметничке традиције, препознатљива је и у раду у којем расправља о историјату и кореографским донетима сценских поставки Христићевог знаменитог балета. Узимајући у обзир обимну литературу и указујући на значај необјављеног списка Ане Радошевић *О сценским извођењима Охридске леџенде (Прилог историјацији српске балетске сцене)*, Мосусова најпре, на основу табела с подацима о хронологији премијера у југословенским градовима (1947–1985) и кореографима, статистички прецизно формира слику о историјату извођења *Леџенде*, да би у свој динамични наратив потом уградила и сопствене, непосредне утиске као гледаоца – сведока више различитих поставки овог антологијског остварења. Закључујући да су феномени приближавања и удаљавања од фоклора у прошлости били две основне кореографске тенденције, у завршници текста ће у целини одбацити новије поставке (Парлић, 1966; Пилипенко 2000): изневеривши партитуру и тек произвољно тумачећи сиже, оне су, према Мосусовој, „обесмислиле” Христићеву изворну музичко-драматуршку замисао (105).

Посматрана из визуре историје фолклорног балета, *Охридска легенда* је, заједно с креативним кореографским доприносима руских уметника – Маргарите Фроман и Александра Фортуната, предмет ауторкине пажње и у следећем чланку (*Да ли су фолклорни балети данас анахрони?*; 107–117), где Мосусова, позивајући се на интернационални успех балета *Грк Зорба* с музиком Микиса Теодоракиса, заступа мишљење према којем фолклорни балети не само да нису превазиђен жанр, већ представљају носиоце великог потенцијала за очување и ревитализацију како традиције народне, тако и стилизоване балетске игре, и то у временима у којима идеологија новог светског поретка прети да оспори и поништи смисао и лепоту националних разноликости.

„Комунистички режим у Југославији био је непријатељски према српској историји, митовима и религији. У данашњем глобалном поретку опет нема места за прошлост, за историју, за истину, или за њено откривење” (125). Дух ових теза био је за Мосусову покретач да 2001. године, у Јеревану (Јерменија), на научном скупу „Традиционално и духовно наслеђе човечанства” изложи рад о *Ушеловањеу Косовског еја у српским ојерама и балетима XX века*. Овим, последњим прилогом у књизи, објављеним на руском језику (119–125), Мосусова остварује још један ангажован и инспирисан, из угла расправа о идентитету српске музике самосвојан допринос проучавању историје српске музичке сцене друге половине XX века. Њена пажња усмерена је на две опере компоноване према драми *Смрт мајке Југовиха* Иве Војновића – *Ојацину* Петра Коњовића (1960; премијера 1983) и остварење Душана Радића (под Војновићевим насловом; 1988), потом и на кореодрому *Косовка девојка* (1989) Витомира Трифуновића. У чињеници да последња два дела, настала у поводу обележавања шесте стогодишњице Косовске битке, још увек нису доживела сценска извођења, ауторка налази само још једну, уверљиву потврду личних уверења да се немар званичне културне политике према стваралачким напорима реномираних музичких стваралаца може тумачити и у кључу одсуства свести о значају музичког наслеђа у деликатним процесима очувања националног идентитета на прелазу два миленијума.

Парафразирајући овде опажања Мелите Милин, према којима је књига *Српски музички театар: историјски фрагменти* богата подацима до којих није увек лако доћи, да је писана динамичним и занимљивим стилем, да је прожета ангажованом критичком нотом ауторке и њеним умесно пласираним личним опсервацијама, можемо само да потврдимо уверење уреднице да ће ова драгоцен збирка текстова брзо наћи свој пут до

широког круга поштовалаца оперске и балетске уметности. Истовремено, не сумњамо да ће будућа научна – театролошка и музиколошка проучавања музичкосценског подручја, која ће ову репрезентативну збирку текстова неминовно препознати не само као поуздан ослонац, већ и као сигуран путоказ ка новим интерпретативним хоризонтима, недвомислено потврдити суштинску утицајност особених музиколошких доприноса Надежде Мосусове на токове савремене мисли о музици.

Катјарина Томашевић

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78

МУЗИКОЛОГИЈА : часопис Музиколошког института
Српске академије наука и уметности = Musicology : journal
of the Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts /
главни и одговорни уредник = editor-in-chief Јелена Јовановић. -
2001, бр. 1- . - Београд : Музиколошки институт САНУ, 2001-
(Београд : Colorgrafx). - 24 cm

Два пута годишње. - Текст на више светских језика.
ISSN 1450-9814 = Музикологија
COBISS.SR-ID 173918727

